

OSVRTI

O ZNAČENJU I UPOTREBI RIJEČI
BJELOKOST I SLONOVAČA
(Povodom atribucije Mimarinih
umjetnina)

Atribucije Mimarinih umjetnina prate s priličnom pozornosti i stručnjaci i nestručnjaci. Likovnjacima u muzeju nije lako: moraju dobro odvagati svaku pojedinost jer atribucije utječu i na vrijednost pojedinih djela. Pri tome ne smiju zanemariti ni jezičnu stranu jer nije dobro da tisuće ljudi pri razgledanju dobivaju pogrešnu jezičnu obavijest. A da je potrebna i jezična pomnija pokazuje jedna pojedinost: sudeći po atribucijama među Mimarinih umjetnina nema ni jednoga predmeta izrađenog od bjelokosti. Kako je bjelokost dragocjena tvar, a Mimara je skupljao dragocjenosti, odmah se može postaviti pitanje kako to da nema predmeta od bjelokosti. Ima ih više, ali su drugačije označeni. Za predmete pod br. 6.8–6.10, 6.14–6.16, 6.20 piše da su od slonove kosti, za br. 11.49 i 11.180 da su od obojene slonovače, 11.132 od roga nosoroga, 6.17 od morževe kljove, dok je 6.11 kitov zub, što više nije bjelokost, a za predmet pod brojem 6.12 piše samo kost, jer ima umjetničkih predmeta izrađenih od obične kosti.

Onoga tko zna za bjelokost to može zbuiniti, pogotovu što nalazi nazive *slonova kost* i *slonovača* pa se može zapitati je li *slonovača* jedno (tvar od kljova), a *slonova kost* drugo, npr. bedrena kost, ili je obratno kad piše „obojena slonovača”.

Ono što je izrađeno od dragocjene tvari životinjskoga podrijetla hrvatskim se književnim jezikom kaže *bjelokost*. Ipak, likovnjake možemo ispričati: ne samo da su radili u vremenskom tjesnacu, nego su možda željeli precizno označiti svaki predmet. A uz to se može nametnuti dvojba je li *bje-*

lokost i *slonovača* isto. Nije li slonovača samo kost slonovih kljova, a bjelokost i to i kost kljove drugih životinja? Nema li bjelokost šire značenje od slonovače? Nema. Etimološki bi doduše moglo tako biti, ali jezično, terminološki i tehnički tako nije. Sve pokazuje da su to pravi sinonimi, istoznačnice. Vidljivo je to iz rječnikâ, dviju Matica (RMH/RMS), gdje se *bjelokost* tumači sa „slonova kost”, *slonova kost* (s. v. *slonov*) „slonovača, slonove kljove kao dragocen materijal za izradu raznih predmeta”, a riječ *slonovača* opet je protumačena sa „slonova kost”. Da su to istoznačnice, vidljivo je i iz Opće enciklopedije JLZ gdje piše: „SLONOVA KOST, također *slonovača* → BJELOKOST.” Time je rečeno da su to istoznačnice i da prednost treba dati riječi *bjelokost*. Naime treće izdanje OE rađeno je pomno u svakom pogledu, pa je velika briga posvećena i jeziku, radila su tri dobra lektora te možemo imati veliko pouzdanje i u jezičnu stranu toga djela.

J. Benešić u Rječniku hrvatskoga književnog jezika ne daje značenje riječi *bjelokost*, ali s. v. *bjelokost* navodi kao istoznačnice *avoriju*, *slonova kost*, *slonovača*, *vildiš*, *fildiš* (*ebur*).

Iz dosadašnjeg izlaganja moglo bi se pomisliti da *bjelokost*, *slonova kost*, *slonovača* znače samo tvar slonovih kljova, međutim nije tako. U OE piše: „BJELOKOST – kost slonovih kljova, zatim kljova nilskog konja i fosilnih mamuta.”

Da *bjelokost*, a onda i *slonova kost*, *slonovača* kao istoznačnice imaju to šire značenje pokazuju i drugi jezici koji za taj pojam imaju samo jedan naziv. Njemački se *bjelokost* kaže *Elfenbein*, a u Wahrigovu *Deutsches Wörterbuchu* ta se riječ tumači ovako: „Zahnbein der Zähne von Elefant. Mammut, Welross (sic!), Nilpferd u. Narval.” Slično nalazimo i u engleskim rječnicima

u tumačenju riječi *ivory* i francuskom riječi *ivoire*.

Kad se uzmu značenja svih tih riječi, onda se vidi da bjelokost obuhvaća značenje stvari slonovih kljova, mamuta, nilskih kornja, morža i jednorogog kljovana.

Drugo je komercijalna (pa i estetska) vrijednost bjelokosti različitog podrijetla. Tako u Dudenovu *Lexiconu*, A–F, Mannheim, 1983., s. v. Elfenbein piše: „Zahnbein aus den Stosszähnen von Elefant (seltener auch Mammut) sowie (minderwertig) aus den Zähnen v. Flusspferd, Walross u. a.”

Može se to učiniti razumljivim za jezike koji kao hrvatski imaju za slona jednu riječ, a za bjelokost drugu (njem. *Elefant-Elfenbein*, engl. *elephant-ivory*, fr. *elephant-ivoire*), ali za jezike koji za bjelokost kažu *slonova kost* ili izvedenicu od korijena *slon*. Takvi su npr. ostali slavenski jezici jer se izdvaja samo hrvatski: rus, *slonovaja kost'*, polj. *kość s/oniowa*, češ. i slovački *slonovina*, slov. *slonova kost*, bug. *slonova kost*.

Po tim bi se nazivima moglo misliti da to obuhvaća samo kost slonovih kljova. Neki rječnici i tumače te riječi kao i RMS (češki, slovački), ali bit će da je to prije etimološko, tvorbeno tumačenje nego stvarno. Jer u enciklopediji Boljšaja sovjetskaja enciklopedija, 2. izd., t. 39, Moskva 1956., s. v. Slonovaja kost' nalazimo „zubnoe veščestvo (dentin) bivnej slonov i mamutov (...) Zameniteljami S. k. služili zuby gippopotama, kašalota, narvala, morža, a takže t. n. rastiteljnaja S. k. iz endosperma semjan južnoamerikanskih paljm iz rodov *Phytelephas* i *Coelococcus*”, a u *S/owniku języka polskiego*, tom *pierwszy*, A–K, Warszawa, 1978., s. v. *kość* „*kość s/oniowa* – zębina *ciósów s/onia* i mamuta, *klów morsa*, hipopotama i *siekaczy narvala*, używana do wyrobu drobnych przedmiotów dekoracyjnych i do inkrustacji.”

Opće je poznato da riječi mogu svoje značenje sužavati i proširivati, da značenja

moгу biti šira od etimološkoga, tvorbenog značenja i u novije vrijeme prodire spoznaja da se tvorbeno i leksičko značenje ne mora podudarati kao što pokazuju riječi *bravar* (jer se ne bavi samo bravama), *brijač* (jer i šiša, i više nego što brije), *krojač* (jer i šije odijela), *stolar* (jer ne izrađuje samo stolove), *dizalo*, *uspinjača* (jer se njima i spuštamo) i dr.

Hrvatska riječ *bjelokost* prema AR potječe iz 17. stoljeća i potvrde pokazuju da ima dugu i čvrstu tradiciju. U AR nalazimo da je potvrđena u Belinu, Voltičevu i Stuličevu rječniku i u dva primjera starijih pisaca:

Ne htje slona, ere ova zvir svu svoju dragocinjenu bilokos ili avorio kaže kroz usti swim. (A. d. Bella.) – *Pristolje Salomuna, izkićeno i narešeno s najčistijom bilokostjom.* (A. Tominković.)

U drugim rječnicima nalazimo i potvrde novijih hrvatskih pisaca:

Nad posteljom visjela je dvocijevka... i malo raspelo od bjelokosti. (Šenoa.) *U kip jedan zaljubljen sam ja / Od mramora i bjelokosti.* (Nazor) – *Nepomična kao idol od bjelokosti.* (Vojnović.) – *Izgubio se grad i samo uspomena pred očima još gori od purpura i zlata i bjelokosti mliječne.* (Galović.)

Kad bismo navodili i primjere s pridjevom *bjelokostan* koji posredno svjedoče o proširenosti imenice *bjelokost*, našli bismo potvrde M. Radnića, A. d. Belle, I. Đorđića, A. Kanižlića, J. Banovca, M. Katančića, I. Vojnovića, F. Galovića, M. Krleže i veoma velike proširenosti zbog zaziva u litanijama *kulo bjelokosna*.

Izraz *slonova kost* upotrebljava se sporadično, više kao tumačenje, a manje kao naziv jer kao stručni naziv i nije baš dobar, dvočlan je, i zato je u najnovije vrijeme uveden naziv *slonovača*. Oba naziva potvrđena su u Rečniku MS, *slonova kost* bez primjera, a *slonovača* s jednim primjerom iz Politike 1958.: *Kad je izvukao iz vode ...*

ustanovio je da su to prave naočari s okvirom od slonovače.

Zanimljivo je da u RMS nalazimo u istom značenju i riječ *slonovina*: *Baci elegantan češalj od slonovine na pod.* (Đalški.)

Potiskivanje naziva *bjelokost* nazivom *slonovača* nije dobro jer narušava jaku i opću hrvatsku tradiciju, uvodi rascjep s jezičnom prošlosti i rascjep u jezičnoj sadašnjosti. Da to ne obrazložem posebno, navest ću samo primjer Strossmayerove galerije gdje je ono što je od *bjelokosti* tako i označeno. Nije dobro da dvije galerije udaljene kojih stotinu metara upotrebljavaju različite stručne nazive za isti pojam.

A kad je već riječ o odnosu *bjelokosti*, *slonove kosti* i *slonovače*, onda je potrebno reći da *slonova kost* i *slonovača* neopravdano potiskuje *bjelokost* i u nazivu jedne afričke države. Ona se dosad zvala *Obala Bjelokosti*, kako svjedoči *Atlas svijeta JLZ*, a njega su radili, kako piše na naslovnoj stranici, brojni i dobri stručnjaci. No već u *Velikom atlasu svijeta* u hrvatskom izdanju Prosvete iz Beograda i Mladinske knjige iz Ljubljane, koje je priredio Alfonso Cvitanović, a lektorirao Antun Česko, nalazimo samo *Obala Slonove Kosti*, iako je ostalo u skladu s hrvatskim književnim jezikom: *Portugal, Španjolska, Švicarska, Cipar, Libanon, Afganistan, Venezuela*. . A u publicistici nalazimo i *Obala Slonovače*, npr. u *Danasu* od 4. kolovoza 1987., str. 53.

Dakle, jednom riječju šarenilo, kolebljivost. A kad se već kolebamo u nazivu te države, tada bi lijepo bilo kad bismo uveli najbolji naziv: *Bjelokosna Obala*, kako je već u *Jeziku* predložio D. Alerić (XXII. godište, str. 120.).

Može tko reći: uzalud vi pišete kad vas ne slušaju. Mislim da nije uzalud jer oni kojima je stalo do jezične kulture, razboriti i dobronamjerni, prihvatit će dobre savjete. U Mimarinu su muzeju prihvatili upozore-

nje i obećali da će promijeniti natpise. Što je naše pisanje za neke uzaludno, to nije važno jer jezična kultura nije samo u tome da se dobro govori i piše, nego da se zna kako treba biti, da imamo odmjernu točku. A tko ne bira najbolje, grijeh pada na njegovu glavu.

Stjepan Babić

NAPOMENA O LINGVISTIČKIM ČASOPISIMA

Zanimljivo bi bilo promatrati sudbinu časopisa: rađaju se, žive i umiru kao i ljudi. Neki zamiru pa opet oživljuju.

Te misli opravdava već sudbina samo poslijeratnih lingvističkih časopisa u SR Hrvatskoj.

Uz *Jezik*, koji je znanstveno-stručni časopis posebne namjene, izlazi prilično redovito, uglavnom jednom godišnje, časopis *Filologija*, koji objavljuje članke s područja jezika i književnosti. Donedavno je izlazio i lingvistički znanstveni časopis *Suvremena lingvistika*, a sada već dvije godine ne izlazi pa je teško reći je li umro ili je samo zamro, ali se pojavio nov lingvistički časopis *SOL*, znanstveno, stručno i nastavno glasilo studenata i nastavnika opće lingvistike Odsjeka za orijentalne studije Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Uredništvo *Jezika* rado bi za naše čitatelje prikazalo, informativno ili kritički, pojedine lingvističke časopise, osobito u njihovu međusobnom odnosu, ili bar značajnije članke iz njih, ali je za prikaze teško naći suradnike. Iz iskustva znamo da stariji i ugledniji lingvisti ne nalaze vremena za takve poslove, a mlađi se ustručavaju, iako je to za njih jedan od dobrih putova za ulazak u javni lingvistički život. Sada smo našli novog suradnika koji je informativno prikazao obnovljeni časopis *Govor*.

S. B.